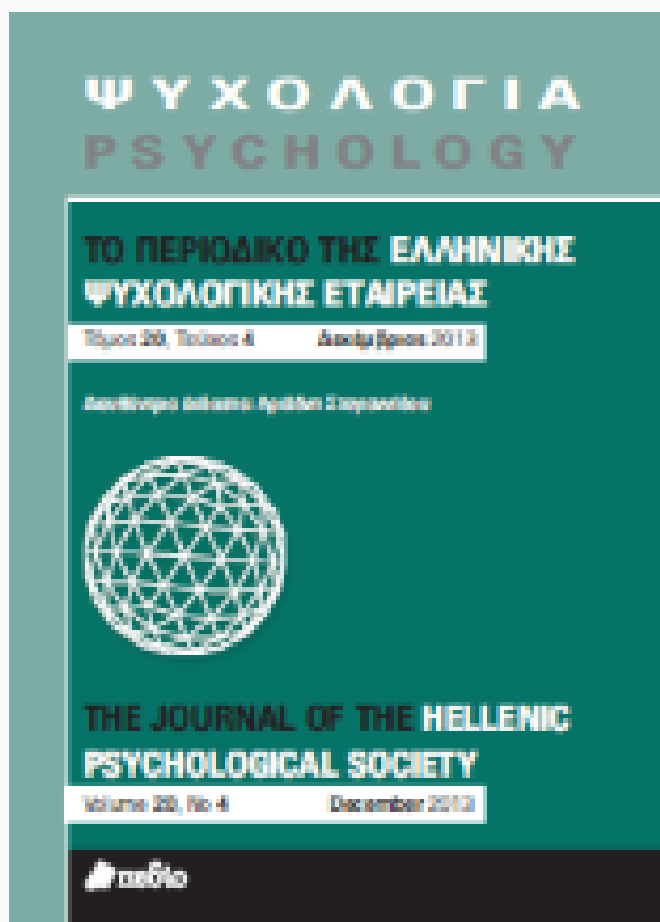

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 20, No 2 (2013)

An empirical investigation of xenophobia in the contemporary society of Greece: Socio-demographic and socio-psychological contributory factors

Αναστασία Ζήση, Σωτήρης Χτουρής, Γιώργος Σταλίδης, Κώστας Ρόντος

doi: [10.12681/psy_hps.23535](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23535)

Copyright © 2020, Αναστασία Ζήση, Σωτήρης Χτουρής, Γιώργος Σταλίδης, Κώστας Ρόντος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Ζήση Α., Χτουρής Σ., Σταλίδης Γ., & Ρόντος Κ. (2020). An empirical investigation of xenophobia in the contemporary society of Greece: Socio-demographic and socio-psychological contributory factors. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 20(2), 176–193. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23535

Η εμπειρική μελέτη της ξενοφοβίας στην Ελλάδα σήμερα: Κοινωνικο-δημογραφικοί και κοινωνιο-ψυχολογικοί προσδιοριστικοί παράγοντες

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΖΗΣΗ¹, ΣΩΤΗΡΗΣ ΧΤΟΥΡΗΣ²

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΛΙΔΗΣ³, ΚΩΣΤΑΣ ΡΟΝΤΟΣ⁴

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας πανελλαδικής έρευνας (N = 1.838) για τη μελέτη της ξενοφοβίας και των αντιδράσεων της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην παρουσία των μεταναστών σε μια δεδομένη για τη χώρα κοινωνική και πολιτική συγκυρία. Ο θεωρητικός και μεθοδολογικός σχεδιασμός της εμπειρικής μας μελέτης αντλεί από το μοντέλο της πρόσληψης απειλής των Stephan & Stephan (2000) και τη θεωρία του δεξιού αυταρχισμού (Altemeyer, 1981) που έχουν εκτενώς αξιοποιηθεί στην κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα της προκατάληψης και τη διομαδικής διάκρισης. Τα ευρήματα της Παραγοντικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών φανέρωσαν τον συσχετισμό της συνολικής αρνητικής στάσης απέναντι στους μετανάστες και την πολιτική ξενοφοβία με κοινωνικο-δημογραφικούς παράγοντες όπως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, το χαμηλό εισόδημα και την αρνητική μεταβολή της οικονομικής θέσης των ερωτώμενων. Η συνολική αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες όπως και οι εκδηλώσεις της κοινωνικής απόστασης και της πολιτικής ξενοφοβίας συσχετίστηκαν, επίσης, με κοινωνιο-ψυχολογικές διεργασίες που αφορούν την πρόσληψη απειλών και τις ισχυρές απόψεις κομφορμισμού και συντηρητισμού. Τα ευρήματα μας υποστηρίζουν την ύπαρξη διαφορετικών μορφών ξενοφοβίας.

Λέξεις-κλειδιά: Ξενοφοβία, Ξενοφοβικές ομάδες, Πολιτική ξενοφοβία, Υλικές απειλές, Συμβολικές απειλές, Ιδεολογικές πεποιθήσεις.

1. Διεύθυνση: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Κτίριο Περιβάλλοντος, Λόφος Πανεπιστημίου, Ξενία Β, 81100 Μυτιλήνη, Λέσβος. Τηλ.: 22510 36516. Fax: 22510 36524. E-mail: a.zissi@soc.aegean.gr.
2. Διεύθυνση: Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Επιστημονικός Υπεύθυνος της Έρευνας «Κοινωνικές ομάδες με ξενοφοβικές τάσεις». Διευθυντής του Εργαστηρίου Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ψηφιακής Τεκμηρίωσης. Κτίριο Περιβάλλοντος, Λόφος Πανεπιστημίου, Ξενία Β, 81100 Μυτιλήνη, Λέσβος. Τηλ.: 22510 36526. Fax: 22510 36524. E-mail: Htouris@aegean.gr.
3. Διεύθυνση: Καθηγητής Εφαρμογών, Τμήμα Μάρκετινγκ, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Σίνδος, 57400, Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310 791246. Fax: 2310 791563. E-mail: stalidgi@mkt.teithe.gr.
4. Διεύθυνση: Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής Δημογραφίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Κτίριο Επιστημών της Θάλασσας, Λόφος Πανεπιστημίου, 81100 Μυτιλήνη, Λέσβος. Τηλ.: 22510 36517. Fax: 22510 36524. E-mail: K.Rontos@soc.aegean.gr.

1. Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας πανελλαδικής έρευνας για τη μελέτη της ξενοφοβίας και των αντιδράσεων της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην παρουσία των μεταναστών σε μια περίοδο βαθιάς οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που η χώρα διανύει κατά τα τελευταία πέντε χρόνια. Γνωρίζουμε από την σχετική διεθνή βιβλιογραφία ότι η ξενοφοβία επιδεινώνεται όταν η δυσχερής οικονομική κατάσταση μιας χώρας συνοδεύεται από την υψηλή παρουσία μεταναστών (Quillian, 1995). Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ξενοφοβία δεν συνδέονται μόνο με την οικονομία μιας χώρας, αλλά και με το ιστορικό της παρελθόν, τις ιστορικές και πολιτικές της εμπειρίες, και το είδος της πολιτικής κοινωνικοποίησης των νέων (Banton, 1996).

Σε πολιτικό επίπεδο, η ξενοφοβία είναι ιδεολογικά προσδιορισμένη και συχνά συνοδεύεται από έντονη δημόσια πολιτική ρητορική που διαμορφώνει πολιτικές αρένες για την προσέλκυση ψηφοφόρων. Σ' επίπεδο διομαδικών σχέσεων, η ξενοφοβία συχνά εμφανίζεται ως μεταβλητή αντίδραση σε συνθήκες πραγματικής ή/και συμβολικής έντασης και ανταγωνισμού που εκδηλώνεται συνήθως με τη στερεοτυποποίηση των εξωομάδων, τις απαξιωτικές τους περιγραφές και συμπεριφορές αρνητικής διάκρισης σε βάρος τους. Η ξενοφοβία ως ψυχολογικό φαινόμενο και ως ατομική στάση έχει συνδεθεί με κοινωνικά και πολιτισμικά προσδιορισμένες παραμέτρους της προσωπικότητας. Οι έρευνες αυτού του τύπου ξεκίνησαν από τον Adorno στις Η.Π.Α. με αφορμή τη ναζιστική εμπειρία (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson & Sanford, 1950) και στη συνέχεια αξιοποιήθηκαν από την πολιτική θεωρία για την ανάλυση της επίδρασης του κοινωνικού περιβάλλοντος στην εμφάνιση της αυταρχικής άκρας δεξιάς (Altemeyer, 1996).

Ο θεωρητικός και μεθοδολογικός σχεδιασμός της παρούσας εμπειρικής μελέτης αντλεί από την κοινωνιο-ψυχολογική θεωρία: το ενοποιημένο μοντέλο της απειλής των Stephan et al. (1999) που έχει εκτενώς αξιοποιηθεί στην έρευνα των διομαδικών σχέσεων και της προκατάληψης και τη θε-

ωρία του δεξιού αυταρχισμού (Altemeyer, 1981). Η πρόσληψη απειλής (Stephan et al., 1999) είναι η ψυχολογική διάσταση ευρύτερων θεωριών για τη διομαδική σύγκρουση και τον ανταγωνισμό με πιο αντιπροσωπευτική τη θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης (Sherif, 1966). Στο θεωρητικό μοντέλο των Stephan και συν., βασική συνιστώσα είναι η πρόσληψη απειλής που μπορεί να οδηγήσει στην προκατάληψη απέναντι στις εξωομάδες, ανεξάρτητα από το εάν ή όχι, η απειλή είναι 'πραγματική' (1999: 2222). Το μοντέλο των Stephan & Stephan (1985, 2000, 2001) προβλέπει διαφορετικούς τύπους απειλής: ρεαλιστικές απειλές που αφορούν στην πολιτική, οικονομική ισχύ της εσωομάδας, την υλική της ευημερία αλλά και την ίδια την υπόστασή της, και συμβολικές απειλές που αφορούν στις προσλαμβάνουσες διομαδικές διαφορές ως προς τις αξίες, τις κοσμοθεωρίες και τις νόρμες. Οι Stephan και οι συνεργάτες (1999) μελέτησαν τη σχέση πρόσληψης απειλής και προκατάληψης απέναντι σε μετανάστες διαφορετικής εθνικής προέλευσης (Κούβα, Μεξικό, Ασιατικές χώρες) εξετάζοντας συγχρόνως τέσσερις διαφορετικούς τύπους απειλής: ρεαλιστικές απειλές, συμβολικές απειλές, διομαδικό άγχος και αρνητική στερεοτυπία. Τα ευρήματα της μελέτης τους έδειξαν πως ο συνδυασμός των διαφορετικών τύπων απειλής ερμηνεύει ένα μεγάλο ποσοστό της συνολικής διακύμανσης της προκατάληψης (68%) ενώ οι συμβολικές απειλές σχετίζονται αιτιωδώς με τον συμβολικό ρατσισμό (Esses, Haddock & Zanna, 1993).

Στη θεωρία του Altemeyer (1981), ο δεξιός αυταρχισμός αποτελεί την ψυχολογική ερμηνεία της ξενοφοβίας. Ο δεξιός αυταρχισμός ορίζεται ως σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας που εμπεδώνεται μέσα από εμπειρίες και περιβάλλοντα μάθησης και εκφράζεται από τη συνδιακύμανση τριών στάσεων: α) αυταρχική υποταγή (authoritarian submission) που αντιστοιχεί στην άκριτη υπακοή σε νόμιμες και παγιωμένες Αρχές, σύμβολα και μορφές ηγεσίας, β) αυταρχική συμβατικότητα (authoritarian conventionalism) που αναφέρεται στην τάση του ατόμου για προσκόλληση και προσήλωση σε παραδόσεις και κοινωνικές συμβάσεις, και γ) αυταρχική επιθετικότητα (authoritarian aggression) που υποστηρίζει την τι-

μωρητικότητα σ' αυτούς που παρασπονδούν και την έλλειψη ανεκτικότητας στο διαφορετικό. Ένα εκτενές σώμα εμπειρικών ευρημάτων στηρίζει την σχέση ανάμεσα στο δεξιό αυταρχισμό, την προκατάληψη και το ρατσισμό (Duriez & Van Hiel, 2002. Duriez, Van Hiel & Kossowska, 2005). Τα άτομα που υιοθετούν συντηρητικές και αυταρχικές ιδεολογικές πεποιθήσεις, έχουν την τάση να απορρίπτουν ομάδες που ανήκουν σε εθνικές και κοινωνικές μειονότητες. Αρκετές είναι οι έρευνες που έχουν συσχετίσει το δεξιό αυταρχισμό με τον προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας ως βασικές μεταβλητές ατομικών διαφορών που προβλέπουν την προκατάληψη και τον ρατσισμό (Ekehammar, Akrami, Gyle & Zakrisson, 2004. Duckitt & Sibley, 2007. Cohrs & Asbrock, 2009).

Τα πιο αντιπροσωπευτικά θεωρητικά μοντέλα που συνεξετάζουν την σχέση πρόσληψης απειλής και ιδεολογίας είναι το ενοποιημένο συντελεστικό μοντέλο της ομαδικής σύγκρουσης διατυπωμένο από τους Esses, Jackson, Dovidio & Hodson (2005), και το διπλής-επεξεργασίας μοντέλο της ιδεολογίας και της προκατάληψης (Duckitt, 2001). Η μετα-ανάλυση των δύο αυτών μοντέλων από τους Cohrs & Stelzl (2010) που βασίστηκε σε 155 ανεξάρτητα δείγματα από 17 χώρες (συνολικό N = 38.522 συμμετέχοντες) δείχνει ότι διαφορετικοί τύποι ιδεολογικών πεποιθήσεων αναδύονται σε συνάρτηση με κοινωνικο-ιστορικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες όπως η προϊστορία των διομαδικών σχέσεων, η οικονομική κατάσταση της χώρας, η ιστορική της εμπειρία σε θέματα μετανάστευσης, και ο βαθμός ένταξης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής. Συγκεκριμένα, οι ιδεολογικές πεποιθήσεις του δεξιού αυταρχισμού συνδέθηκαν με ξενοφοβικές αντιδράσεις, ειδικά σε χώρες όπως τη Γερμανία και την Ιταλία λόγω της πρόσληψης απειλής των μεταναστών ως απειλή για την ασφάλεια της χώρας και την οικονομία. Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας συνδέθηκε με ξενοφοβικές αντιδράσεις σε χώρες όπως το Βέλγιο και τη Σουηδία όπου η ένταξη των μεταναστών στην εργασία είναι χαμηλή.

Η εμπειρική μελέτη της ξενοφοβίας στην Ελλάδα έχει κυρίως διεξαχθεί ως μέρος των μεγάλων

δειγματοληπτικών ερευνών από το Ευρωβαρόμετρο για τις στάσεις του κοινού των διαφορετικών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις μειονοτικές ομάδες αλλά και από έρευνες που εστιάζονται στην κοινωνιο-ψυχολογική μελέτη των διομαδικών σχέσεων (Φίγγου, 2010). Οι ποσοτικές μελέτες του Ευρωβαρόμετρου που διεξήχθησαν κατά τη δεκαετία του '90 κατέδειξαν ότι οι Έλληνες, και ιδιαίτερα το κοινό χαμηλού ή μεσαίου μορφωτικού επιπέδου, μέσης και τρίτης ηλικίας χαρακτηρίζονται, συγκριτικά με τα αντίστοιχα κοινά άλλων χωρών της Ε.Ε, από ισχυρές ξενοφοβικές στάσεις και «πολυπολιτισμική απαισιοδοξία» (Βούλγαρης και συν., 1995. Δώδος και συν., 1996). Η κοινωνιο-ψυχολογική μελέτη της Φίγγου (2010) απομακρύνεται από τις ποσοτικές έρευνες καθώς ενδιαφέρθηκε για τις ρητορικές κατασκευές της ελληνικότητας και της ελληνικής εθνικής ταυτότητας υιοθετώντας την ποιοτική προσέγγιση. Η ανάλυση λόγου των συνεντεύξεων της μελέτης της σε σχέση με τη μετανάστευση στην Ελλάδα φανέρωσε τα ρητορικά αποθέματα των γηγενών και τα στοιχεία συγκρότησης των αναπαραστάσεων περί ελληνικότητας με όρους αίματος και καταγωγής, παράδοσης και κοινού παρελθόντος, κοινωνικοποίησης και εθνικής παιδείας τα οποία θεμελίωσαν ιδεολογικά τα όρια της ελληνικότητας και τη σχέση τους με «άλλες» εθνικές κατηγορίες. Η Χρυσόχοου (2011) παρουσιάζει στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία την κοινωνιοψυχολογική γραμματολογία για την προκατάληψη, το αίσθημα απειλής, την ταυτότητα και το πώς οι ψυχολογικές αυτές διαδικασίες συνδέονται με τις φυλετικές διακρίσεις.

Τα ερευνητικά αντικείμενα και οι ερευνητικοί στόχοι της παρούσας μελέτης περιγράφονται ως εξής: α) να εκτιμήσουμε το επίπεδο της ξενοφοβίας –συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες και πολιτική ξενοφοβία– στο γηγενή πληθυσμό κατά την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική συγκυρία όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από τις οικονομικές δεσμεύσεις της δανειακής σύμβασης των μνημονίων που υπέγραψε η χώρα, β) να διερευνήσουμε τους παράγοντες που την προσδιορίζουν, εστιάζοντας κυρίως σε κοινωνικο-δημογραφικούς και κοινωνιο-ψυχολογικές διεργα-

Πίνακας 1
Κατανομή του δείγματος κατά περιοχή/στρώμα της έρευνας

Περιοχή/στρώματα	Δείγμα
Νομός Αχαΐας	255
Νομός Λέσβου	113
Νομός Έβρου	109
Υπόλοιπη Ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα	1.361
Σύνολο	1.838

σίες, όπως πρόσληψη απειλής, κοινωνική απόσταση, και αυταρχικές ιδεολογικές απόψεις, γ) να εντοπίσουμε τις ομάδες του γηγενούς πληθυσμού που εκδηλώνουν τις ισχυρότερες ξενοφοβικές στάσεις και να τις συνδέσουμε με συγκεκριμένα δημογραφικά και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Η χωρική κατανομή της ξενοφοβίας συνεξετάστηκε μέσα από τον κατάλληλο δειγματοληπτικό σχεδιασμό της μελέτης μας, όπου συμπεριλήφθηκαν γεωγραφικές περιοχές με διαφοροποιημένη την ένταση της παρουσίας των μεταναστών (πχ. σημεία εισόδου και συνεχούς διέλευσης).

2. Μέθοδος

Ερευνητικός Σχεδιασμός

Ο συνολικός σχεδιασμός της έρευνας είχε σκοπό να αποτιμήσει το επίπεδο της ξενοφοβίας στους πολίτες ελληνικής υπηκοότητας ηλικίας 18 ετών και άνω καταγράφοντας τις αντιδράσεις τους απέναντι στους μετανάστες και εντοπίζοντας διακριτές ομάδες του γηγενούς πληθυσμού που εκδηλώνουν τις ισχυρότερες ξενοφοβικές στάσεις μέσα από τη διεξαγωγή πανελλαδικής έρευνας (N = 1.838) που σχεδιάστηκε την περίοδο Απριλίου-Μαΐου του 2011 και υλοποιήθηκε την περίοδο 11/05/ 2011 - 06/06/2011 στο πλαίσιο σχετικού προγράμματος του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης Υπηκόων Τρίτων Χωρών.

3. Δείγμα

Το μέγεθος του δείγματος ήταν 2.006 άτομα. Το μέγιστο δειγματοληπτικό σφάλμα (Μ.Δ.Σ.) με βάση το παραπάνω μέγεθος δείγματος ήταν 2.2%. Από το παραπάνω μέγεθος δείγματος, το 91,6% (Μ.Δ.Σ.: 2.3%) ήταν Έλληνες/ίδες υπήκοοι, παλιννοστούντες ή ομογενείς και το 8,4% (δηλαδή 168 άτομα, Μ.Δ.Σ.: 7.6%) ήταν μετανάστες/μετανάστριες. Το μέρος του δείγματος που αντιστοιχεί στα 1.838 άτομα αποτελεί το υλικό από το οποίο προήλθαν τα αποτελέσματα του παρόντος άρθρου. Η αναλογία ανδρών-γυναικών ήταν 48,6% έναντι 51,4%. Η μέση ηλικία των ερωτηθέντων ήταν 48,5 έτη. Το δειγματοληπτικό πλαίσιο της έρευνας αποτελείται από το αρχείο οικοδομικών τετραγώνων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας που προέκυψε από την απογραφή του πληθυσμού της χώρας το 2001. Η δειγματοληψία κάλυψε όλες τις γεωγραφικές περιοχές της χώρας προσφέροντας πληροφορίες σχετικά με το πληθυσμιακό μέγεθος του κάθε οικοδομικού τετραγώνου, την ακριβή τοποθεσία, την αστικότητα και το γεωγραφικό του προσδιορισμό. Η εγγραφή του δειγματοληπτικού πλαισίου είναι το οικοδομικό τετράγωνο.

Η επιλογή του δείγματος των συμμετεχόντων βασίστηκε στη στρωματοποιημένη πολυσταδιακή δειγματοληψία με πιθανότητα επιλογής αναλογικά του πληθυσμού. Το πρώτο στάδιο της δειγματοληψίας αποτέλεσαν οι περιοχές/στρώματα της

Ελλάδας. Για την χωρική αποτύπωση του φαινομένου της ξενοφοβίας, περιοχές με ισχυρή την παρουσία των μεταναστών προσδιόρισαν το δειγματοληπτικό σχεδιασμό ορίζοντας τα στρώματα δειγματοληψίας με το αντίστοιχο δείγμα ανά στρώμα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Στο 2ο στάδιο επιλέχθηκαν 167 οικοδομικά τετράγωνα και στο 3ο στάδιο έγινε επιλογή των νοικοκυριών με συστηματική δειγματοληψία και βήμα δειγματοληψίας δύο νοικοκυριών. Σε περιπτώσεις αρνήσεων ή νοικοκυριών που δεν απαντούσαν, πραγματοποιήθηκε αντικατάσταση με το αμέσως επόμενο διαθέσιμο νοικοκυριό. Στο 4ο στάδιο έγινε η επιλογή των ατόμων προς συμμετοχή στην έρευνα τα οποία επιλέχθηκαν με βάση ποσοτώσεων φύλου και ηλικίας αναλογικών του πληθυσμού έρευνας. Σε περίπτωση όπου δεν υπήρχε κάποιο κατάλληλο άτομο ή το νοικοκυριό ήταν εκτός ποσοτώσεων, τότε το νοικοκυριό αντικαταστάθηκε με το αμέσως επόμενο.

4. Μέσα συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με χορήγηση δομημένου έντυπου ερωτηματολογίου με το οποίο διεξήχθησαν προσωπικές συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες του δείγματος στην οικία τους. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε από τους κύριους ερευνητές ειδικά για τους σκοπούς της μελέτης ενώ όπου κρίθηκε κατάλληλο αξιοποιήθηκαν σχετικές κλίμακες της διεθνούς βιβλιογραφίας. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 130 ερωτήσεις κλειστού τύπου που καλύπτει τις ακόλουθες ενότητες:

Επίπεδο επαφής γηγενών και μεταναστών

Ένα σύνολο από 11 προτάσεις αποτελούν την πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου που καλύπτει το επίπεδο και το είδος της επαφής ανάμεσα στους γηγενείς και τους μετανάστες. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν τη συχνότητα επαφής με μετανάστες (από καθόλου έως συχνά) υπό διαφορετικές περιστάσεις, όπως για παράδειγμα ανταλλαγή επι-

σκέψεων, επαγγελματική συνεργασία, συμμετοχή σε εκδηλώσεις που οργανώνονται για τους μετανάστες, και να απαριθμήσουν, εάν έχουν, φίλους μετανάστες. Στην ίδια ενότητα, κλήθηκαν να αποτιμήσουν την ποιότητα αυτής της επαφής (πχ. ουσιαστική ή επιφανειακή, ισότιμη, αλληλέγγυα, ουδέτερη ή με απόσταση) με το λήμμα: *Πώς κρίνετε την επαφή σας με τους μετανάστες;*

Κοινωνική απόσταση

Στη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες με τη βοήθεια μιας τετραβάθμιας κλίμακας να εκτιμήσουν το βαθμό αποδοχής (από καθόλου αποδεκτό έως απολύτως αποδεκτό) ως προς την πρόθεση τους να εμπλακούν σε διαφορετικής έντασης σχέσεις (από στενή έως περιστασιακή) με τους μετανάστες. Οι πέντε προτάσεις της κλίμακας βασίστηκαν στην ιδέα των κλασικών κλιμάκων κοινωνικής απόστασης (Bogardus, 1933) αλλά διατυπώθηκαν με τρόπο που να είναι συμβατός με τους ειδικούς σκοπούς της συγκεκριμένης μελέτης. Τα λήμματα είναι: *θα μπορούσα να παντρευτώ κάποιον που είναι μετανάστης, θα μπορούσα να μοιραστώ το θάλαμο ενός νοσοκομείου με ένα μετανάστη, να νοικιάσω το σπίτι μου σε μετανάστη, να δουλεύω σε επιχείρηση που υπεύθυνος/ιδιοκτήτης είναι μετανάστης και θα δεχόμουν το παιδί μου να έχει φίλους παιδιά μεταναστών.* Η κλίμακα επέδειξε υψηλή αξιοπιστία της τάξης $\alpha = 0,89$.

Προσλαμβάνουσες ρεαλιστικών και συμβολικών απειλών

Η μέτρηση της πρόσληψης απειλών –ρεαλιστικών και συμβολικών– βασίστηκε στην αντίστοιχη κλίμακα των Stephan και συν. (1999). Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες, με τη βοήθεια πενταβάθμιων κλιμάκων, να δηλώσουν το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας με ένα σύνολο 13 προτάσεων. Οι τέσσερις από αυτές αφορούν προσλαμβάνουσες απειλών που σχετίζονται με ζητήματα κυρίως υλικών πόρων, όπως οικονομία [της χώρας], αγορά εργασίας, εγκληματικότητα και κοινωνικές δαπάνες (πχ. *οι μετανάστες παίρνουν*

δουλειές από τους ντόπιους, τα νοσοκομεία και γενικότερα οι κοινωνικές υπηρεσίες της Ελλάδας επιβαρύνονται από την παρουσία των μεταναστών, $a = 0,74$). Οι πέντε προτάσεις αφορούν προσλαμβάνουσες που σχετίζονται με ζητήματα αξιών και κουλτούρας (πχ. η παρουσία των μεταναστών θα αλλάξει την κουλτούρα της χώρας, οι μετανάστες πρέπει να αποδεχτούν τους κανόνες και τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας όσο γίνεται γρηγορότερα, οι αξίες των μεταναστών/μεταναστριών όσον αφορά ηθικά και πολιτιστικά ζητήματα δεν συμβαδίζουν με αυτά που πιστεύουν οι περισσότεροι Έλληνες, $a = 0,65$). Τέσσερις προτάσεις αναφέρονται σε γενικότερα θέματα αρχών ισότητας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ένταξης (πχ. τα παιδιά των μεταναστών θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα στην εκπαίδευση με τα Ελληνόπουλα, το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας χρειάζεται να υποστηρίξει με κατάλληλα μέσα την πολυ-πολιτισμικότητα των σχολικών τάξεων).

Πολιτική ξενοφοβία

Σύμφωνα με τον Watts (1996, 1997), η πολιτική ξενοφοβία εκφράζει το βαθμό στον οποίο μέλη της κυρίαρχης ομάδας απορρίπτουν δικαιώματα και θεσμικά μέτρα που προστατεύουν μέλη των μειονοτικών ομάδων. Η ενότητα της πολιτικής ξενοφοβίας καλύπτει τις στάσεις των συμμετεχόντων που αναφέρονται σε θεσμικά και ειδικά μέτρα που λαμβάνονται από την κυβέρνηση σε σχέση με την παρουσία των μεταναστών στην χώρα. Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να εκφράσουν το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σε μια πενταβάθμια κλίμακα με τις ακόλουθες προτάσεις: *πρέπει να νομιμοποιηθούν οι μετανάστες/μετανάστριες που ζουν εδώ περισσότερο από πέντε χρόνια, το μέτρο της κυβέρνησης για τη δημιουργία φράχτη στα σύνορα της χώρας είναι απαραίτητο, το κράτος πρέπει να δώσει την ελληνική υπηκοότητα στα παιδιά των μεταναστών που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, ($a = 0,65$)*. Τα συγκεκριμένα λήμματα βασίστηκαν σε παρόμοια που έχουν εφαρμοστεί σε διεθνείς έρευνες για την πολιτική ξενοφοβία (Watts, 1997).

Δεξιός Αυταρχισμός

Η αποτίμηση του κοινωνικού κομφορμισμού και του συντηρητισμού βασίστηκε στην κλίμακα *Δεξιού Αυταρχισμού* που κατασκευάστηκε από τον Altemeyer (1988). Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να σημειώσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα το βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας με ένα σύνολο οκτώ προτάσεων που αναφέρονται σε ιδεολογικές τοποθετήσεις επί ζητημάτων άκριτης υπακοής σε παγιωμένες αρχές (πχ. σεβασμός στους ηγέτες από την στιγμή που είναι εκλεγμένοι), προσήλωσης σε παραδόσεις και εθνικά σύμβολα (πχ. εθνικά σύμβολα και παρελάσεις είναι ξεπερασμένα), τιμωρητικότητας (πχ. οι φυλακές είναι σε απαράδεκτη κατάσταση) και ανοχής στη διαφορετικότητα (πχ. δεν είναι πρόβλημα να είναι κανείς ομοφυλόφιλος). Δεν χορηγήθηκε στους συμμετέχοντες η πρωτότυπη κλίμακα λόγω της έκτασης του ερωτηματολογίου. Η εγκυρότητα όψης ήταν το κριτήριο για την επιλογή και τον τρόπο διατύπωσης των προτάσεων της μερικής κλίμακας που η μελέτη μας χρησιμοποίησε. Ωστόσο, δεν βρέθηκε να έχει αξιοπιστία συνοχής, ενδεχομένως λόγω της επιλεκτικής χρήσης λημμάτων από την πρωτότυπη κλίμακα.

Κοινωνικά δίκτυα, κοινωνική συνοχή και ποιότητα ζωής

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δώσουν πληροφορίες για το επίπεδο της συμμετοχής τους στα κοινά (πχ. σύλλογοι, επιτροπές), το είδος και την συχνότητα των κοινωνικών τους επαφών (πχ. φίλοι, συγγενείς, γείτονες). Επιπλέον, τους ζητήθηκε να εκτιμήσουν, με τη βοήθεια μιας πενταβάθμιας κλίμακας, το επίπεδο εμπιστοσύνης και κοινωνικής συνοχής στη γειτονιά τους. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα *εμπιστοσύνης και κοινωνικής συνοχής* των Sampson, Raundembush & Earls (1997) η οποία επέδειξε στην παρούσα μελέτη αξιοπιστία της τάξης $a = 0,85$.

Παράγοντες ένταξης

Με τη βοήθεια μιας πενταβάθμιας κλίμακας,

οι συμμετέχοντες καλούνταν να σημειώσουν σε επτά προτάσεις το βαθμό σημαντικότητας (από πολύ έως καθόλου) παραγόντων σχετικών με την ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, όπως χρόνος παραμονής, τυπικά έγγραφα, θρήσκευμα, παρουσία οικογένειας, γλώσσα, φυλή και επάγγελμα με ζήτηση στη χώρα.

Προσλαμβάνουσες ποιότητας ζωής

Με μια πρόταση ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αποτιμήσουν το τωρινό επίπεδο της ποιότητας ζωής τους: *Σε γενικές γραμμές, πως αισθάνεστε με την ποιότητα της ζωής σας; και ακολουθούσε η πενταβάθμια κλίμακα: πολύ ικανοποιημένος έως καθόλου ικανοποιημένος*. Με μια δεύτερη πρόταση τους ζητήθηκε να συγκρίνουν την ποιότητα της ζωής τους τρία χρόνια πριν: *Σε σύγκριση με το επίπεδο ζωής σας πριν τρία χρόνια, ποια είναι η αποτίμηση σας για το τωρινό επίπεδο της ζωής σας; και ακολουθούσε η πενταβάθμια κλίμακα: πολύ καλύτερο έως πολύ χειρότερο*.

Συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να εκφράσουν την στάση τους απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες συνολικά και επιμέρους απέναντι στους μετανάστες με τυπικά έγγραφα και τους μετανάστες χωρίς τυπικά έγγραφα. Η διατύπωση της πρότασης είχε ως εξής: *Θα χαρακτηρίζα τη στάση μου απέναντι στους μετανάστες /μετανάστριες και ακολουθούσε η προς εκτίμηση διαβάθμιση: αρνητική, επιφυλακτική, ουδέτερη, θετική, πολύ θετική στάση*. Επίσης, τους ζητήθηκε να αποτιμήσουν το βαθμό ένταξης στην ελληνική κοινωνία των μεταναστών από διαφορετικές χώρες προέλευσης (Αλβανία και λοιπές βαλκανικές χώρες, χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Πακιστάν, λοιπές ασιατικές χώρες, Αραβικές χώρες και Αφρικανικές) ως εξής: *Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι συγκεκριμένες κατηγορίες μεταναστών έχουν ενταχθεί στην Ελληνική πραγματικότητα;*

Άλλες ερωτήσεις που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο αφορούσαν την τρέχουσα κατάστα-

ση της χώρας: *Πιστεύετε ότι η κατάσταση της χώρας θα βελτιωθεί στο μέλλον; Πόσο εμπιστοσύνη έχετε στο κυβερνητικό έργο;*

Κοινωνικο-δημογραφικές πληροφορίες που περιλαμβάνουν εθνικότητα, φύλο, ηλικία, τόπος κατοικίας, εκπαίδευση, επάγγελμα, μηνιαίο εισόδημα, πολιτική τοποθέτηση και βαθμός θρησκευτικότητας αποτελούν την τελευταία ενότητα της δομημένης συνέντευξης.

5. Αποτελέσματα

Περιγραφικά Πρακτικές, προθέσεις και στάσεις απέναντι στους μετανάστες

Μόλις το 19% των ερωτώμενων εκφράστηκαν θετικά απέναντι στους μετανάστες γενικά, το 31% θετικά απέναντι σ' αυτούς που ήρθαν με νόμιμο τρόπο, και το 22% απέναντι στους πρόσφυγες. Οι συμμετέχοντες συμφώνησαν με την πρόταση ότι οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές από τους ντόπιους (68%), συμβάλλουν στην αύξηση της εγκληματικότητας (80%), και επιβαρύνουν τις κοινωνικές δαπάνες για νοσοκομεία και υπηρεσίες (58%). Το 44% των συμμετεχόντων θεωρεί ότι η παρουσία των μεταναστών θα αλλάξει την κουλτούρα της χώρας εκτιμώντας ότι οι αξίες των ντόπιων σε ζητήματα πολιτισμού και ηθικής, καθαριότητας και οικοκυροσύνης, αλλά και σε θέματα οικογένειας διαφέρουν των ξένων μεταναστών σε ποσοστά (58%), (47%), (43%) αντίστοιχα. Ένα ποσοστό 19% συμφώνησε με την άποψη ότι οι μετανάστες βοηθούν την χώρα να ανοιχτεί σε νέες ιδέες και κουλτούρες και το 21% συμφώνησε ότι τη βοηθούν να αναπτυχθεί οικονομικά.

Ως προς την συχνότητα επαφής μεταξύ γηγενών και μεταναστών, αρκετοί δήλωσαν πως δεν έχουν κανένα φίλο μετανάστη (69%), δε συμμετέχουν σε εκδηλώσεις (86%) ή σε δραστηριότητες (88%) σχετικές με τους μετανάστες. Δήλωσαν απρόθυμοι να δουλέψουν σε επιχείρηση με εργοδότη μετανάστη (59%) ή να παντρευτούν μετανάστη. Ως προς την πολιτική ξενοφοβία, το 68% των συμμετεχόντων δήλωσε πως οι αρχές θα πρέπει να απελαύνουν τους μετανάστες χωρίς τυπικά έγ-

γραφα και το 71% συμφώνησε με τη δημιουργία του φράχτη στα σύνορα.

Ένταξη υπό προϋποθέσεις

Η πλειονότητα των ερωτώμενων (86%) υποστήριξε την άποψη ότι οι μετανάστες θα πρέπει να αποδεχτούν τους κανόνες της ελληνικής κοινωνίας σύντομα. Το 37% ήταν θετικοί με την νομιμοποίηση των μεταναστών που ζουν στην χώρα πάνω από 5 χρόνια. Υποστήριξαν σε ποσοστό 57% την απόδοση της ελληνικής υπηκοότητας στα παιδιά των μεταναστών που γεννιούνται στην Ελλάδα και την ενσωμάτωση των μεταναστών γενικά μέσω της εκπαίδευσης και της απασχόλησης (52%). Θεώρησαν ως παράγοντες σημαντικούς για την ένταξη των μεταναστών στην χώρα υποδοχής την είσοδο με τυπικό τρόπο (87%), τον χρόνο παραμονής στην χώρα (81%), τη γλωσσική επάρκεια (73%), την παρουσία οικογένειας (72%), και ένα επάγγελμα με ζήτηση στην χώρα (69%) σ' αντίθεση με τη φυλή και το θρήσκευμα που δεν θεωρήθηκαν παράγοντες σημαντικοί.

Ιδεολογικές στάσεις και απόψεις

Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την σύμπνοια τους με τις παραδόσεις (88%), τα εθνικά σύμβολα (80%), και τους ηγέτες από την στιγμή που εκλέγονται (52%). Στην πλειονότητα τους (81%) συμφώνησαν με την πρόταση ότι *υπακοή και σεβασμό στις αρχές πρέπει να μάθουν τα παιδιά*.

Κοινωνικά δίκτυα και ποιότητα ζωής

Τα κοινωνικά δίκτυα των ερωτώμενων βρέθηκαν να είναι οργανωμένα γύρω από την οικογένεια (73%), τους συγγενείς (77%), τους φίλους (89.5%), τους γείτονες (76%) και τους γνωστούς από τον τόπο της καταγωγής τους (57%). Οι συμμετέχοντες είχαν την τάση να συμφωνούν με προτάσεις όπως *οι κάτοικοι αυτής της περιοχής είναι πρόθυμοι να βοηθήσουν ο ένας τον άλλον* (58%), *υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ των κατοίκων* (57%), *οι κάτοικοι αυτής της περιοχής είναι γενικά δεμένοι μεταξύ τους* (52%), και αντίστοιχα διαφώνησαν με την πρόταση ότι *οι κάτοικοι αυτής της περιοχής έχουν μεταξύ τους αντιθέσεις* (49%). Οι ερωτώμε-

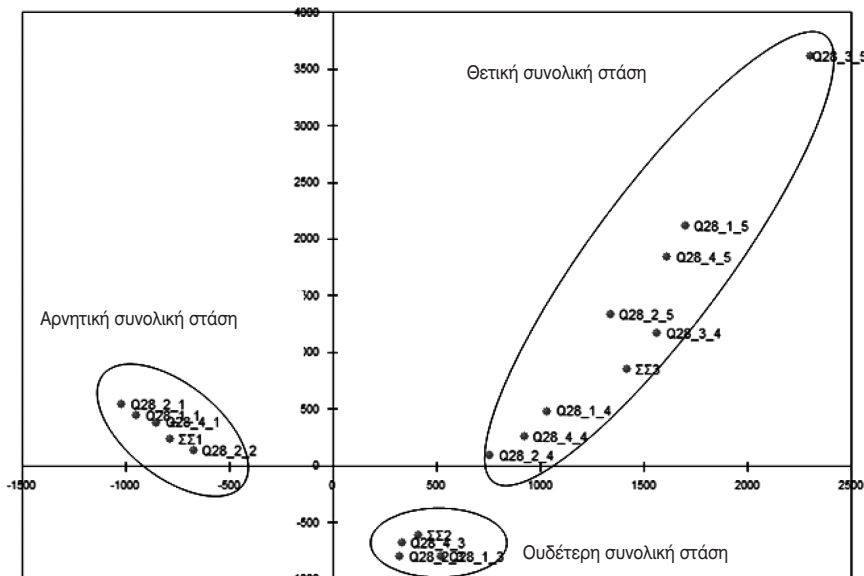
νοι αξιολόγησαν την ποιότητα της ζωής τους ικανοποιητική (34%), αν και οι περισσότεροι (68%) την σύγκριναν δυσμενώς με το πρόσφατο παρελθόν κρίνοντας την οικονομική τους κατάσταση από οριακή (27.6%) έως πολύ δύσκολη (19.5%). Ως προς την σχέση της παρουσίας των μεταναστών με την ποιότητα ζωής των αστικών χώρων (εμπορικοί δρόμοι, πλατείες), ένα ποσοστό (76%) την αξιολόγησε από ουδέτερη έως πολύ αρνητική.

Πολυδιάστατη Παραγοντική Ανάλυση

Αναλύσαμε τα δεδομένα της έρευνας με τη χρήση πολυδιάστατων πολύ-μεταβλητών μεθόδων και συγκεκριμένα συνδυάζοντας την Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών (ΠΑΑ) με την Ανιούσα Ιεραρχική Ταξινόμηση (ΑΙΤ) (Benzecri, 1973. Greenacre, 2007). Σκοπός ήταν η ανίχνευση σύνθετων συσχετίσεων ανάμεσα στις μεταβλητές και η ανάδειξη των λανθανουσών διαστάσεων του φαινομένου της ξενοφοβίας, αλλά και ο εντοπισμός και η εκτίμηση του μεγέθους πιθανών ομοιογενών ομάδων του πληθυσμού που χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένες τάσεις. Οι μέθοδοι αυτές επιλέχθηκαν έναντι των ποσοτικών μεθόδων ανάλυσης λόγω της ικανότητάς τους να παρέχουν αποτελέσματα σε ποιοτική μορφή ανακαλύπτοντας τάσεις και τυπολογίες ομάδων (Rouanet, Werner & Brigitte, 2000), αλλά και επειδή δεν προϋποθέτουν στατιστικά κανονικούς πληθυσμούς και δεν περιορίζονται σε γραμμικές σχέσεις ανάμεσα στις μεταβλητές. Επιπλέον πλεονέκτημα αποτελεί η δυνατότητα συσχέτισμού «ποσοτικών» με οποιοδήποτε αριθμό καθαρά ποιοτικών μεταβλητών (π.χ. δημογραφικών).

Η διαδικασία ανάλυσης που εφαρμόστηκε στην έρευνα αυτή συνοψίζεται στα παρακάτω βήματα:

1. Εφαρμόστηκαν διαδοχικά ΠΑΑ και ΑΙΤ με τη μορφή της διαδικασίας VACOR (Benzecri, Lebeaux & Jambu, 1980) ξεχωριστά σε κάθε ενότητα του ερωτηματολογίου, όπως αυτές παρουσιάστηκαν παραπάνω, θεωρώντας ότι καθεμιά εκφράζει μια σύνθετη μεταβλητή ή έννοια. Στους παραγοντικούς άξονες φάνηκαν ως ομάδες ιδιοτήτων οι κύριες στάσεις και επομένως οι κλάσεις στις οποίες μπορούν να

Σχήμα 1

Το παραγοντικό επίπεδο 1X2 (60,3% της αδράνειας) της ενότητας ερωτήσεων για τη συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες. Διακρίνονται 3 ομάδες ιδιοτήτων που συνδέονται με αρνητική, ουδέτερη και θετική συνολική στάση, αντίστοιχα.

διακρίθουν οι ερωτώμενοι. Ταυτόχρονα, το δείγμα χωρίστηκε σε ομοιογενείς ομάδες με βάση τις απαντήσεις τους ανά μεταβλητή, και οι ομάδες ατόμων αντιστοιχίστηκαν με κλάσεις ιδιοτήτων, ώστε να ταυτοποιηθούν τα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας.

2. Μετά τον παραπάνω κύκλο αναλύσεων ανά έννοια, εφαρμόστηκε ΠΑΑ στο σύνολο των μεταβλητών κατάταξης των ερωτώμενων σε ομάδες, όπως αυτές προέκυψαν στο προηγούμενο βήμα. Έτσι, ήταν δυνατή η ενιαία απεικόνιση των σημαντικών συσχετίσεων στο συνολικό φαινόμενο της ξενοφοβίας. Επίσης κοινωνικά/δημογραφικά χαρακτηριστικά και γεωγραφική περιοχή προστέθηκαν ως συμπληρωματικά στοιχεία ώστε να διερευνηθεί η πιθανή συσχέτισή τους με διαστάσεις της ξενοφοβίας.
3. Στο τελευταίο βήμα, η ανάλυση επικεντρώθηκε στο υποσύνολο του δείγματος που κατατάχθηκε στην ομάδα συνολικής αρνητικής στάσης απέναντι στους μετανάστες με σκοπό

τη λεπτομερέστερη μελέτη των στάσεων των ατόμων αυτών. Εφαρμόστηκε ο ίδιος συνδυασμός παραγοντικής ανάλυσης και συσταδοποίησης, ώστε να εντοπιστούν οι ομάδες με τις ισχυρότερες ξενοφοβικές στάσεις και οι παράγοντες που τις προσδιορίζουν.

Από τις αναλύσεις ανά ενότητα προέκυψαν ομοιογενείς ομάδες ερωτώμενων, το εκτιμώμενο μέγεθός τους, καθώς και τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη στάση τους ανά ενότητα, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Παρατηρήθηκε ότι σε κάποιες από τις ενότητες, όπως στη συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες, την πρόσληψη απειλών και την πολιτική ξενοφοβία, υπήρχε μια απλή κλιμάκωση της στάσης των ερωτώμενων από την αρνητική ως τη θετική με αποτέλεσμα να καταταχθούν οι ερωτώμενοι σε ομάδες της αρνητικής, ουδέτερης και θετικής στάσης. Στο σχήμα 1 όπου παρουσιάζεται η ανάλυση της συνολικής στάσης απέναντι στους μετανάστες διακρίνονται 3 ομάδες ιδιοτήτων και τα κέντρα 3

Πίνακας 2
Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης και συσταδοποίησης ανά ενότητα.

Ενότητα/Εννοια	Ομάδα ερωτώμενων	Αντιστοιχισμένη Κλάση	Ιδιότητες
Συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες	ΣΣ1 (N=868, 47,2%)	Αρνητική συνολική στάση	Απαντήσεις «αρνητική» ή «επιφυλακτική» σχετικά με τη στάση απέναντι στους διαφόρους τύπους μεταναστών.
	ΣΣ2 (N=695, 37,8%)	Ουδέτερη συνολική στάση	Απάντηση «ουδέτερη» σχετικά με τη στάση απέναντι στους μετανάστες συνολικά και «αρνητική» ή «επιφυλακτική» απέναντι στους παράνομους μετανάστες.
	ΣΣ3 (N=275, 15%)	Θετική συνολική στάση	Απαντήσεις «θετική» ή «πολύ θετική» σχετικά με τη στάση απέναντι στους μετανάστες συνολικά.
Κοινωνική απόσταση	ΚΑ1 (N=739, 40,2%)	Μεγάλη κοινωνική απόσταση	Απαντήσεις «καθόλου αποδεκτό» σε όλες τις ερωτήσεις σχετικά με τις προθέσεις εμπλοκής με μετανάστες.
	ΚΑ2 (N=324, 17,6)	Μέτρια κοινωνική απόσταση	Απαντήσεις «λίγο αποδεκτό» στις περισσότερες ερωτήσεις
	ΚΑ3 (N=322, 17,5%)	Μικρή κοινωνική απόσταση	Απαντήσεις «αρκετά αποδεκτό» στις περισσότερες ερωτήσεις
	ΚΑ4 (N=453, 24,6%)	Μηδενική κοινωνική απόσταση	Απαντήσεις «απολύτως αποδεκτό» στις περισσότερες ερωτήσεις
Πρόσληψη απειλών (ρεαλιστικών/υλικών και συμβολικών)	ΑΠΛ1 (N=542, 29,5%)	Υψηλή πρόσληψη απειλών	Απαντήσεις «διαφωνώ» ή «διαφωνώ απολύτως» στις θετικές για τους μετανάστες προτάσεις και «συμφωνώ» ή «συμφωνώ απολύτως» στις αρνητικές προτάσεις.
	ΑΠΛ2 (N=803, 43,7%)	Μέτρια πρόσληψη απειλών	Απάντηση «είμαι ουδέτερος» σε όλες τις προτάσεις
	ΑΠΛ3 (N=493, 26,8%)	Χαμηλή πρόσληψη απειλών	Απαντήσεις «συμφωνώ» ή «συμφωνώ απολύτως» στις θετικές για τους μετανάστες προτάσεις και «διαφωνώ» ή «διαφωνώ απολύτως» στις αρνητικές προτάσεις
Πολιτική ξενοφοβία	ΠΟΛ1 (N=298, 16,2%)	Υψηλή πολιτική ξενοφοβία	Απαντήσεις «διαφωνώ» ή «διαφωνώ απολύτως» στις θετικές για τους μετανάστες προτάσεις
	ΠΟΛ2 (N=585, 31,8%)	Μέτρια πολιτική ξενοφοβία	Ουδέτερες απαντήσεις σε όλες τις προτάσεις και «συμφωνώ» στην πρόταση «δημιουργία φράχτη στα σύνορα της χώρας»
	ΠΟΛ3 (N=955, 52%)	Χαμηλή πολιτική ξενοφοβία	Απαντήσεις «συμφωνώ» ή «συμφωνώ απολύτως» στις θετικές για τους μετανάστες προτάσεις και «συμφωνώ» στην πρόταση «δημιουργία φράχτη στα σύνορα της χώρας»

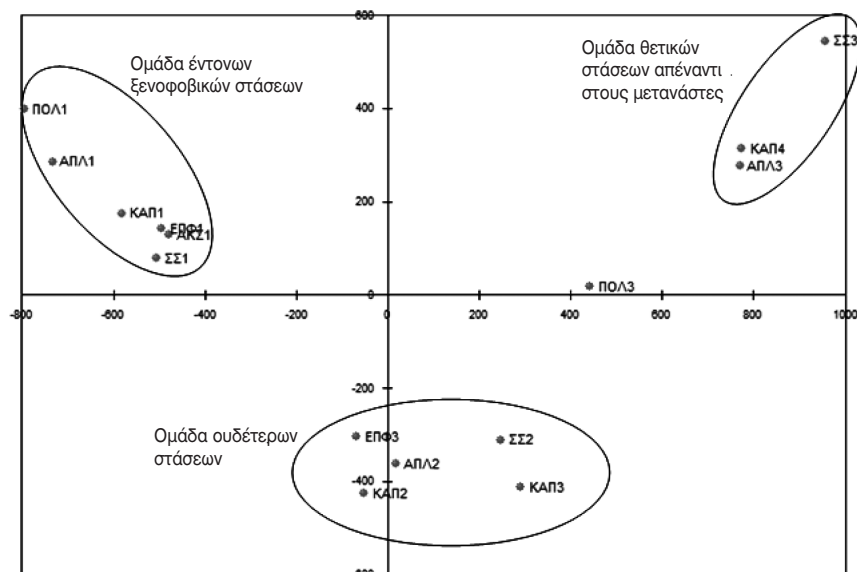
Πίνακας 2
Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης και συσταδοποίησης ανά ενότητα (συνέχεια).

Ενότητα/Έννοια	Ομάδα ερωτώμενων	Αντιστοιχισμένη Κλάση	Ιδιότητες
Απόψεις κομφορμισμού και συντηρητισμού	ΑΚΣ1 (N=529, 28,8%)	Πολύ ισχυρός δεξιός αυταρχισμός	Απαντήσεις «συμφωνώ» ή «συμφωνώ απόλυτα» σε προτάσεις αυστηρής πειθαρχίας σε κανόνες και θρησκευτικές παραδόσεις και αντίθεση στους ομοφυλόφιλους και τους φυλακισμένους.
	ΑΚΣ2 (N=460, 25%)	Ισχυρός κομφορμισμός και συντηρητισμός	Απαντήσεις που εκφράζουν σεβασμό στις παραδόσεις, την εθνική κληρονομιά και τα εθνικά σύμβολα, σεβασμό στις αξίες της υπακοής αλλά αντίθεση στην αυστηρότητα και τις απάνθρωπες συνθήκες στις φυλακές.
	ΑΚΣ3 (N=381, 20,7%)	Αντι-αυταρχισμός	Απαντήσεις που εκφράζουν έντονη αντίθεση σε όλες τις αυταρχικές/κομφορμιστικές και συντηρητικές απόψεις
	ΑΚΣ4 (N=468, 25,5%)	Ουδετερότητα	Απάντηση «ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ» στις περισσότερες προτάσεις
Ποιότητα και συχνότητα επαφής γηγενών και μεταναστών	ΕΠΦ1 (N=464, 25,2%)	Καμία επαφή	Απαντήσεις «καθόλου» ή «σπάνια» σχετικά με συνεργασία ή κοινωνική επαφή με μετανάστες
	ΕΠΦ2 (N=722, 39,3%)	Συχνή επαφή	Απαντήσεις «μερικές φορές» ή «συχνά» σε όλα τα στοιχεία επαφής με μετανάστες
	ΕΠΦ3 (N=503, 27,4%)	Επιφανειακή και αποστασιοποιημένη επαφή	Απαντήσεις «σπάνια» ή «μερικές φορές» στη συνεργασία με μετανάστες, τη λήψη υπηρεσιών ή την επίσκεψη καταστημάτων τους και απαντήσεις «επιφανειακή» και «απόμακρη» στις ερωτήσεις για το πώς κρίνουν την επαφή τους με μετανάστες.
	ΕΠΦ4 (N=149, 8,1%)	Δεν ισχύει	Απάντηση «Δεν ισχύει»

ομάδων ατόμων που σημάνθηκαν ΣΣ1, ΣΣ2, ΣΣ3. Το 47% (N=868) των ερωτώμενων κατατάχθηκαν στην ομάδα ΣΣ1 η οποία όπως φαίνεται στο παραγοντικό επίπεδο 1Χ2 (ερμηνεύει το 60.3% της αδράνειας) συσχετίστηκε με τις μικρότερες/αρνητικές τιμές (1,2 στην 5-βάθμια κλίμακα) στις ερωτήσεις σχετικά με τη στάση τους απέναντι στους μετανάστες. Στην ουδέτερη ομάδα ΣΣ2 (N=695) κατατάχθηκε το 38% και στη θετική (τιμές 4,5 στην 5-βάθμια κλίμακα) μόλις το 15%. Με βάση τις ερωτήσεις σχετικά με την πρόσληψη υλικών και συμ-

βολικών απειλών, προέκυψαν οι ομάδες υψηλής πρόσληψης απειλών ΑΠΛ1 (N=542, 29%), μέτριας ΑΠΛ2 (N=803, 44%) και χαμηλής πρόσληψης απειλών ΑΠΛ3 (N=493, 27%).

Στις ενότητες σχετικά με τις *Απόψεις κομφορμισμού και συντηρητισμού* και την *Ποιότητα και συχνότητα επαφής γηγενών και μεταναστών* παρατηρήθηκε η ύπαρξη περισσότερων της μίας διαστάσεων και ορίστηκαν κλάσεις με ποιοτικές διαφορές μεταξύ τους, πέραν της κλιμάκωσης από αρνητική-θετική. Αναλύοντας τις απόψεις

Σχήμα 2

Η ανάλυση του συνολικού φαινομένου, όπου φανερώνεται συσχέτιση ανάμεσα στην αρνητική γενική στάση (ΣΣ1), την υψηλή πολιτική ξενοφοβία (ΠΟΛ1), υψηλή πρόσληψη απειλών (ΑΠ1), μεγάλη κοινωνική απόσταση (ΚΑ1), καμία επαφή με μετανάστες (ΕΠΑΦ1) και τον πολύ ισχυρό δεξιό αυταρχισμό (ΑΚΣ1).

κομφορμισμού και συντηρητισμού σχηματίστηκαν 4 ομάδες: Στην ομάδα ΑΚΣ1 (N=529) που χαρακτηρίστηκε από απόλυτη συμφωνία με αυστηρούς κανόνες υποταγής και θρησκευτικών παραδόσεων, καθώς και εχθρική στάση απέναντι σε ομοφυλόφιλους και φυλακισμένους, κατατάχθηκε το 29% του δείγματος – το μεγαλύτερο ποσοστό μεταξύ των 4 ομάδων. Η ομάδα ΑΚΣ2 (N=460) με ποσοστό 25% συσχέτιστηκε με έντονη υιοθέτηση κομφορμιστικών απόψεων όπως σεβασμό στις παραδόσεις, τα εθνικά σύμβολα και στις αξίες του σεβασμού και της πειθαρχίας διατηρώντας όμως αντίθεση στην κακή μεταχείριση περιθωριακών ομάδων και τη σκληρότητα απέναντι στους φυλακισμένους. Η ομάδα ΑΚΣ3 (N=381, 21%) ήταν αντίθετη με οποιασδήποτε μορφής αυταρχικότητα, ενώ η ομάδα ΑΚΣ4 (N=468, 25%) αντιστοιχίστηκε στα άτομα που απάντησαν ουδέτερα στις σχετικές ερωτήσεις. Με βάση τις απαντήσεις τους για τη συχνότητα επαφής με μετανάστες, οι ερωτώμενοι διακρίθηκαν σε αυτούς που δεν έχουν κα-

νένος είδους επαφή ΕΠΑΦ1 (25%), αυτούς που βρίσκονται σε συχνή και ουσιαστική επαφή ΕΠΑΦ2 (39%), αυτούς που είναι αποστασιοποιημένοι ΕΠΑΦ3 (27%) και ένα μικρό ποσοστό ΕΠΑΦ4 (8%) ερωτώμενων που απάντησαν ότι «δεν ισχύει» στις περισσότερες ερωτήσεις.

Για την εύρεση των σημαντικότερων σχέσεων στο συνολικό φαινόμενο της ξενοφοβίας, εφαρμόστηκε ΠΑΑ στο σύνολο του δείγματος, συμπεριλαμβάνοντας ταυτόχρονα τις μεταβλητές κατάταξης που προέκυψαν από την προηγούμενη ανάλυση, δηλ. την κατάταξη του κάθε ερωτώμενου με βάση τη *Συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες*, *Κοινωνική απόσταση*, *Πρόσληψη απειλών*, *Πολιτική ξενοφοβία*, *Απόψεις κομφορμισμού/συντηρητισμού* και *Επίπεδο επαφής*. Στο παραγοντικό επίπεδο 1Χ2 (εξηγεί το 53% της συνολικής αδράνειας) επιλέγοντας για προβολή τα σημεία με ικανοποιητική ποιότητα προβολής (COR>200) και συνεισφορά στο σχηματισμό των αξόνων μεγαλύτερη από τη μέση συνεισφορά (CTR>45)

(Benzecri, Lebeaux & Jambu, 1980), όπως φαίνεται στο Σχήμα 2, φάνηκε ότι η συνολική αρνητική στάση ήταν καθαρά συσχετισμένη με τον πολύ ισχυρό δεξιό αυταρχισμό, τη μεγάλη κοινωνική απόσταση, την υψηλή πρόσληψη απειλών και την υψηλή πολιτική ξενοφοβία. Αντίθετα, η συνολική θετική στάση βρέθηκε συσχετισμένη κυρίως με χαμηλή πρόσληψη απειλών και μηδενική κοινωνική απόσταση και η ουδέτερη στάση συσχετίστηκε με μέτρια πρόσληψη απειλών, μέτρια ή μικρή κοινωνική απόσταση και σχετικά χαμηλή επαφή με μετανάστες.

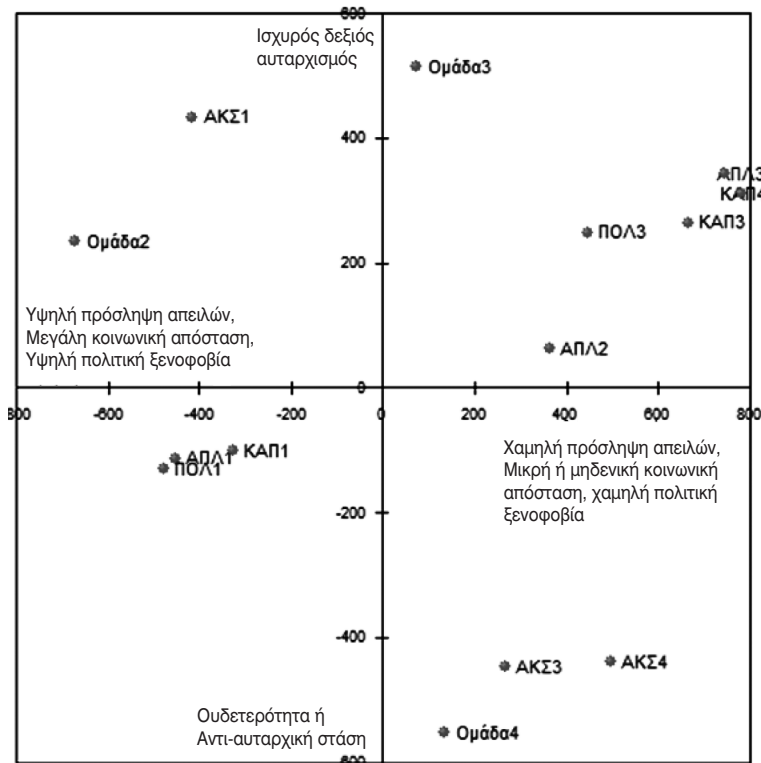
Εστιάζοντας την Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών στις σχέσεις ανάμεσα στη συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες και τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά βρέθηκε ότι η αρνητική συνολική στάση σχετίζεται με τα χαμηλότερα επίπεδα εισοδήματος (λιγότερο από 500 και 500-1000 το μήνα) και με την αποτίμηση της οικονομικής τους κατάσταση ως «δύσκολη» ή «πολύ δύσκολη» και «χειρότερη» ή «πολύ χειρότερη» σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Αντίθετα, αυτοί που διατήρησαν το εισόδημά τους και οι ελάχιστοι που το βελτίωσαν συσχετίστηκαν με στατιστικά σημαντικό τρόπο με τη συνολική θετική στάση. Επίσης τα χαμηλότερα επίπεδα μόρφωσης, δηλ. μέχρι και την αποφοίτηση από το δημοτικό σχολείο σχετίστηκαν με αρνητική στάση. Ως προς τις κοινωνικές συνθήκες, η απάντηση «υπάρχουν πολλοί μετανάστες» συνδέεται με αρνητική στάση, ενώ η άποψη ότι «ο αριθμός των μεταναστών δεν είναι μεγάλος» με ουδέτερη ή θετική στάση. Τέλος, η συνολική θετική στάση συνδέθηκε με την έντονη συμμετοχή σε τοπικές κοινωνικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες πολιτών, ενώ η αρνητική στάση συνδέθηκε με την έλλειψη συμμετοχής στα κοινά.

Αναλύοντας με τις ίδιες μεθόδους τις απόψεις του ειδικότερου υποσυνόλου του δείγματος που κατατάχθηκε στην ομάδα αρνητικής συνολικής στάσης απέναντι στους μετανάστες (47,2% του δείγματος) αναδύθηκε ένα σύνθετο φαινόμενο για την εξήγηση του οποίου η Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών υπέδειξε τρεις διαστάσεις. Ο 1ος παραγοντικός άξονας (22,7% της αδράνειας) ανέδειξε την αντίθεση ανάμεσα στις αρνητικές

στάσεις με τις αντίστοιχες θετικές σχετικά με την κοινωνική απόσταση, την πρόσληψη απειλών και την πολιτική ξενοφοβία. Οι τρεις αυτές έννοιες βρέθηκαν να λειτουργούν ομοιόμορφα ως ενιαίος παράγοντας και να αποτελούν κοινή διάσταση του φαινομένου. Ο 2ος παραγοντικός άξονας (14,2% της αδράνειας) εξηγεί τη διάσταση των απόψεων κομφορμισμού και αυταρχικότητας προβάλλοντας στο ένα άκρο την κλάση του πολύ ισχυρού δεξιού αυταρχισμού και στο άλλο άκρο, σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, αυτές του αντι-αυταρχισμού και της ουδετερότητας, ενώ ενδιάμεσα τον ισχυρό κομφορμισμό και συντηρητισμό. Ο 3ος άξονας (12,8% της αδράνειας) περιγράφει τη διάσταση του επιπέδου επαφής γηγενών-μεταναστών διαχωρίζοντας τη χαμηλή επαφή από την υψηλή.

Εφαρμόζοντας τη μέθοδο ταξινόμησης AIT στα άτομα της ομάδας ΣΣ1 και προβάλλοντας τα κέντρα των ξενοφοβικών ομάδων στα παραγοντικά επίπεδα 1X2 (Σχήμα 3) και 1X3 (που συνδυάζουν τους παραπάνω 3 παραγοντικούς άξονες) αναδείχθηκαν 4 χαρακτηριστικές ομάδες. Η πρώτη ομάδα την οποία ονομάσαμε *απόμακρη ξενοφοβική ομάδα* αντιστοιχεί στο 3,5% του συνολικού δείγματος, είναι άτομα μέσης εκπαίδευσης και χαρακτηρίζονται από ισχυρό κομφορμισμό και συντηρητισμό, αλλά παραδόξως από ουδέτερες στάσεις αναφορικά με την πολιτική ξενοφοβία. Η δεύτερη ομάδα την οποία ονομάσαμε *σκληροπυρηνική ξενοφοβική ομάδα* αντιστοιχεί στο 6,4% του συνολικού πληθυσμού, περιλαμβάνει σε υψηλές συχνότητες άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου (δημοτικό ή μέση τεχνική εκπαίδευση), οικονομικά ανενεργά, με μέτρια εισοδήματα (1000-2000 /μήνα) και άνω των 58 ετών. Είναι η ομάδα που έχει τις ισχυρότερες ξενοφοβικές στάσεις, τις αυταρχικότερες απόψεις, υψηλές απειλές και κοινωνική απόσταση. Χαρακτηριστικότερες περιοχές όπου εμφανίστηκε ήταν ο Έβρος, η Ήπειρος, το Ιόνιο και η Αχαΐα. Η τρίτη ομάδα την οποία ονομάσαμε *αμφίθυμη ξενοφοβική ομάδα* αντιστοιχεί στο 16,5% του συνολικού πληθυσμού και παρά τις εκπεφρασμένες ισχυρές αυταρχικές απόψεις και την απουσία οποιασδήποτε επαφής, δε συνδέθηκε με έντονες ξενοφοβικές στάσεις

Σχήμα 3

Το παραγοντικό επίπεδο 1Χ2 (36,9% της αδράνειας) της ανάλυσης της ομάδας αρνητικής συνολικής στάσης, όπου προβάλλονται οι 2 από τις 3 διαστάσεις που εξηγούν το σχηματισμό των εντονότερα ξενοφοβικών ομάδων.

όσον αφορά την κοινωνική απόσταση, πολιτική ξενοφοβία και πρόσληψη απειλών. Χαρακτηριστικότερες περιοχές όπου εμφανίστηκε ήταν η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία. Η τέταρτη και τελευταία ομάδα την οποία ονομάσαμε *σύγχρονη ξενοφοβική ομάδα* αντιστοιχεί στο 20,8% του συνολικού πληθυσμού και περιλαμβάνει άτομα νεαρής ηλικίας (18-38 ετών) με κεντρώες πολιτικές πεποιθήσεις, εργαζόμενα και με μέσο μορφωτικό επίπεδο. Τα άτομα της ομάδας αυτής, παρόλο που έχουν εκφράσει αρνητική ή συγκρατημένη γενική στάση απέναντι στους μετανάστες, δε δέχονται αυταρχικές και κομφορμιστικές θέσεις και δε σχετίζονται σημαντικά με συγκεκριμένες αρνητικές θέσεις ως προς κάποιες από τις υπόλοιπες αναλυθείσες μεταβλητές.

6. Συζήτηση

Τα περιγραφικά ευρήματα της παρούσας συγχρονικής εμπειρικής μελέτης υποδεικνύουν τις στάσεις απόρριψης, πολιτικής ξενοφοβίας και κοινωνικής απόστασης του ελληνικού κοινού απέναντι στους μετανάστες οι οποίοι συνδέθηκαν με παραστάσεις απειλών ως προς την ασφάλεια, την οικονομία και τον πολιτισμό της χώρας, επιβεβαιώνοντας ευρήματα από άλλες παρόμοιες μελέτες (Βούλγαρης και συν., 1995. Δώδος και συν., 1996). Οι αρνητικές αυτές στάσεις συνδυάστηκαν με συμπεριφορές που δείχνουν τη μικρή ανάμιξη των γηγενών με τους μετανάστες σε επίπεδο καθημερινής επαφής. Η έρευνα κατέγραψε το κλίμα της τρέχουσας οικονομικής συγκυρίας

μέσα από τις δηλώσεις των ερωτώμενων για τις οικονομικές μεταβολές που έχουν υποστεί και τις επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής τους λόγω της κρίσης χρέους της χώρας. Οι αποκρίσεις των ερωτώμενων στη μερική κλίμακα του κοινωνικού κομφορμισμού που χρησιμοποίησε η έρευνα μας, έκαναν φανερό τον παραδοσιακό και συντηρητικό προσανατολισμό της ελληνικής κοινωνίας που δήλωσε στην πλειονότητα της συμμόρφωση και υπακοή σε παραδόσεις, ηγετικές Αρχές και εθνικά σύμβολα.

Τα ευρήματα της Παραγοντικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών φανέρωσαν τον συσχετισμό της συνολικής αρνητικής στάσης απέναντι στους μετανάστες και την πολιτική ξενοφοβία με κοινωνικο-δημογραφικούς παράγοντες όπως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, το χαμηλό εισόδημα και την αρνητική μεταβολή της οικονομικής θέσης των ερωτώμενων. Τα ευρήματα αυτά συμφωνούν με τις μεγάλης κλίμακας ευρωπαϊκές μελέτες που συσχετίζουν τη ξενοφοβία με την ευάλωτη οικονομική θέση, την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια. Η συνολική αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες όπως και οι εκδηλώσεις της κοινωνικής απόστασης και της πολιτικής ξενοφοβίας συσχετίστηκαν, επίσης, με κοινωνιο-ψυχολογικές διεργασίες που αφορούν την πρόσληψη απειλών και τις ισχυρές απόψεις κομφορμισμού και συντηρητισμού. Οι συσχετισμοί αυτοί πριμοδοτούν την ψυχολογική εξήγηση της ξενοφοβίας που δίνει έμφαση στις αυταρχικές απόψεις (Canetti-Nisim & Pedhazur, 2003) και την υποκειμενική αντίληψη του μετανάστη ως απειλή για την οικονομία και την ασφάλεια της χώρας, και ως φόβο αλλοτρίωσης των εθνικών και πολιτισμικών συμβόλων. Αντίθετα, η συνολική θετική στάση απέναντι στους μετανάστες συνδέθηκε με τη συμμετοχή στα κοινά και την ασφαλή οικονομική θέση.

Εφαρμόζοντας την Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών εντοπίστηκαν τρεις διαστάσεις που συνθέτουν το φαινόμενο της ξενοφοβίας: η πρώτη αντιστοιχεί στη γνωστική και καλύπτει σχήματα αντίληψης, στάσεις, πληροφορίες και προθέσεις σε σχέση με τους μετανάστες που ενδεχομένως να τροφοδοτούνται από μια τρέχουσα και απτή καθημερινότητα (πρόσληψη απειλών και

στάσεις), η δεύτερη διάσταση αντιστοιχεί σε ιδεολογικές πεποιθήσεις για θέματα που σχετίζονται με την παράδοση, την εξουσία και τα σύμβολα της, και η τρίτη διάσταση καλύπτει πρακτικές και συμπεριφορές, τα πραγματολογικά στοιχεία της επαφής μεταξύ των γηγενών και των μεταναστών. Η πρώτη διάσταση την οποία ονομάσαμε γνωστική είναι συγχρονική και επιδέχεται ποσοτικής αποτίμησης καθώς οι αποκρίσεις των ερωτωμένων κλιμακώνονται από αρνητικές έως θετικές. Τα συστατικά της στοιχεία είναι η πρόσληψη απειλών, η συνολική στάση απέναντι στους μετανάστες και οι επιμέρους στάσεις ως προς τα θεσμικά μέτρα για τους μετανάστες (πολιτική ξενοφοβία). Η δεύτερη διάσταση εκφράζει ιδεολογικές πεποιθήσεις και απόψεις κομφορμισμού και συντηρητισμού που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι αυτές οικοδομούνται διαχρονικά μέσα από διαδικασίες κοινωνικοποίησης, και άρα έχουν να κάνουν με το ιστορικό παρελθόν. Η τρίτη διάσταση της ξενοφοβίας που καλύπτει το επίπεδο των διαδράσεων ανάμεσα σε γηγενείς και μετανάστες αποτυπώνει την πραγματική κατάσταση της μη σχέσης και της απουσίας μιας κοινής ζωής.

Από την ανάλυση στο υποσύνολο του δείγματος που κατατάχθηκε στην ομάδα αρνητικής συνολικής στάσης απέναντι στους μετανάστες (ΣΣ1), εντοπίστηκαν τέσσερις διαφορετικές ομοιογενείς ομάδες συμμετεχόντων οι οποίες αντιστοιχούν σε διαφορετικές όψεις του φαινομένου. Η πιο ευδιάκριτη θεωρητικά ομάδα είναι αυτή που αντιστοιχεί στον αποκάλυπτο ρατσισμό και εκδηλώνεται με αισθήματα απειλής και απόρριψης των μεταναστών, και λαμβάνει τεκμηρίωση από τη διεθνή βιβλιογραφία (Pettigrew & Meertens, 1995). Τα άτομα αυτής της ομάδας χαρακτηρίζονται από ακραίες αυταρχικές απόψεις, προέρχονται από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και από περιοχές υψηλής διέλευσης μεταναστών. Η ομάδα που συγκέντρωσε το υψηλότερο ποσοστό (20.8%) είναι η τέταρτη η οποία εκφράζει την σύγχρονη όψη της ξενοφοβίας καθώς δεν δηλώνει αυταρχικές απόψεις, δεν είναι μισαλλόδοξη αλλά ταυτόχρονα είναι αρνητική απέναντι στους μετανάστες. Είναι νέοι άνθρωποι, εργαζόμενοι με καλό μορφωτικό επίπεδο και κεντρώες πολιτικές

πεποιθήσεις. Η τρίτη ομάδα την οποία ονομάσαμε 'αμφίθυμο ρατσισμό' (16.5%) είναι διφορούμενη γιατί ενώ δηλώνει χαμηλή κοινωνική απόσταση, χαμηλή πρόσληψη απειλών και χαμηλή πολιτική ξενοφοβία, είναι απορριπτική των μεταναστών. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της ομάδας είναι ο αυταρχικός της προσανατολισμός ενώ από τη διάσταση της επαφής, φαίνεται ότι δεν έχουν καθόλου εμπειρίες κοινής ζωής με τους μετανάστες. Πρόκειται για διαφορετικές όψεις της ξενοφοβίας, εκτενής παρουσίαση των οποίων βρίσκεται στη Χρυσόχου (2011).

Η προσέγγιση της ξενοφοβίας στο ερευνητικό μας έργο ξεπέρασε σ' ένα βαθμό τους περιορισμούς που έχει ως ένα μονοδιάστατο ψυχολογικό μοντέλο κατανόησης της στάσης απέναντι στους μετανάστες. Αυτό έχει σχέση με τις σύγχρονες εξελίξεις σύμφωνα με τις οποίες η ξενοφοβία φαίνεται να έχει μετατραπεί σε ιδεολογική θέση και πολιτική πλατφόρμα για την άκρα δεξιά, η οποία στηρίζει την άνοδο της και τους πολιτικούς στόχους κυρίως στην καλλιέργεια και εγκατάσταση της ξενοφοβίας ως πολιτική στάση σε ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού (Skenderovic, 2007). Η σύνδεση της με διαφοροποιημένα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του γενικού πληθυσμού συνεισφέρει στην κατανόηση και καταγραφή της λανθάνουσας μορφής ξενοφοβίας που εν δυνάμει μπορεί να αποτελέσει το υπόβαθρο για την ανάπτυξη της άκρας δεξιάς. Αποτελεί επίσης ένα σημαντικό εργαλείο ανάλυσης του ίδιου του εκλογικού σώματος της άκρας δεξιάς που κινείται από τις παρυφές του βίαιου στρατιωτικοποιημένου ναζισμού (π.χ. αρχικός πυρήνας της Χρυσής Αυγής) μέχρι και μίας ηπιότερης ξενοφοβικής και νέο ρατσιστικής στάσης του αποκλεισμού και περιθωριοποίησης των μεταναστών μέσα στον κυρίαρχο πολιτισμό, όπως είχαμε παρατηρήσει σε κόμματα όπως το ΛΑΟΣ και τα οποία απορροφήθηκαν στις τελευταίες εκλογές από την Χρυσή Αυγή.

Τα ευρήματα της μελέτης μας υποδεικνύουν ότι οι παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας χρειάζεται να εστιάσουν στα πιο εύαλτα κοινωνικο-οικονομικά τμήματα του πληθυσμού, άτομα με φτωχά εισοδήματα, χωρίς εργα-

σία και μόρφωση που κατοικούν σε περιοχές με υψηλή παρουσία μεταναστών. Είναι αυτά τα τμήματα που φαίνεται ότι διαμορφώνουν πέρα από την άμεση αντίληψη των πραγματικών απειλών και συγκεκριμένες ιδεολογικοποιημένες αντιλήψεις για την εικόνα του ξένου που τις προβάλλουν συνήθως ως συμβολικές απειλές. Οι περιορισμοί της έρευνας που άπτονται του συγχρονικού ερευνητικού σχεδιασμού δεν επιτρέπουν ωστόσο τον ασφαλή θεωρητικό και εμπειρικό διαχωρισμό μεταξύ των στοιχείων που συνθέτουν τη ξενοφοβία και των διαστάσεων της, και επομένως τις ειδικές προτάσεις για στοχευμένες παρεμβάσεις τις αντιμετωπίζουμε με επιφύλαξη.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., & Sanford, R.N. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing Authoritarianism*. Manitoba: The University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of Freedom*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarian Specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Banton, M.B. (1996). The cultural determinants of xenophobia. *Anthropology Today*, 12, 8-12.
- Benzecri, J.P. (1973). *L'analyse des Donnes: L'analyse des Correspondances*. Paris: Dunod.
- Benzecri, J.P., Lebeaux, M.O., & Jambu, M. (1980). Aides à l'interprétation en classification automatique. *Cahiers de L'analyse des Données*, 5, 101-123.
- Bogardus, E.S. (1933). A social distance scale. *Sociology and Social Research*, 17, 265-271.
- Βούλγαρης, Γ., Δώδος, Δ., Καφετζής, Π., Λυριντζής, Χ., Μιχαλοπούλου, Κ., Νικολακόπουλος, Η., Σπουρδαλάκης, Μ. & Τσουκαλάς, Κ. (1995). Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του «άλλου» στη σημερινή Ελλάδα. Πορίσματα εμπειρικής έρευνας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 5, 81-100.
- Canetti-Nisim, D. & Pedahzur, A. (2003). Contributory factors in a multi-cultural society : the case of Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 303-333.
- Cohrs, J.C. & Asbrock, F. (2009). Right-wing

- authoritarianism, social dominance orientation and prejudice against threatening and competitive ethnic groups. *European Journal of Social Psychology*, 39, 270-289.
- Cohrs, J. C., & Stelzl, M. (2010). How ideological attitudes predict host society members' attitudes toward immigrants: Exploring cross-national differences. *Journal of Social Issues*, 66, 673-694.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41-113.
- Duckitt, J. & Sibley, C.G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21, 113-130.
- Duriez, B. & Van Hiel, A. (2002). The march of modern fascism: A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32, 1199-1213.
- Duriez, B., Van Hiel, A. & Kossowska, M. (2005). Authoritarianism and social dominance in Western and Eastern Europe: The importance of the sociopolitical context and of political interest and involvement. *Political Psychology*, 26, 299-320.
- Δώδος, Δ., Καφετζής, Π., Μιχαλοπούλου, Α. & Νικολακόπουλος, Η. (1996). Ξενοφοβία και ρατσισμός στην Ελλάδα 1988-1992. Στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιμπράντη και Ε. Φρονίμου (επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Ekehammar, B., Akram, N., Gylze, M. & Zakrisson, I. (2004). What matters most to prejudice: Big five personality, social dominance orientation or right-wing authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18, 463-482.
- Esses, V.M., Haddock, G., & Zanna, M.P. (1993). Values, stereotypes and emotions as determinants of intergroup attitudes. In D.M. Mackie & D.L. Hamilton (Ed.), *Affect, Cognition and Stereotyping: Interactive Processes in Group Perception* (pp. 137-166). Orlando, FL: Academic.
- Esses, V.M., Jackson, L.M., Dovidio, J.F., & Hodson, G. (2005). Instrumental relations among groups: Group competition, conflict and prejudice. In J.F. Dovidio, P. Glick & L.A. Rudman (Ed.), *On The Nature of Prejudice: Fifty Years After Allport* (pp. 227-243). Malden, MA: Blackwell.
- Φίγγου, Ε. (2010). Ρητορικές κατασκευές της «εθνικότητας» στο λόγο περί μετανάστευσης: Εθνική ταυτότητα και χρόνος. Στο: Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.) *Κοινωνική Σκέψη, Νόηση και Συμπεριφορά: 29 Έλληνες Κοινωνικοί Ψυχολόγοι Ανα-Κρίνουν την Επιστήμη τους* (σελ. 463-490). Αθήνα: Πεδίο.
- Greenacre, M.J. (2007). *Correspondence Analysis in Practice* (2nd Ed.). Boca Raton: Chapman & Hall/CRC.
- Pettigrew, T.F. & Meertens, R.W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25, 57-75.
- Quillian, L. (1995). Prejudice as a response to perceived group threat: population composition and anti-immigrant and racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 60, 586-612.
- Rouanet, H., Werner, A., & Brigitte, R. (2000). The geometric analysis of questionnaires: The lesson of Bourdieu's la distinction. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 65, 5-18.
- Sampson, R.J., Raubenbush, S.W., & Earls, F. (1997). Neighbourhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 227, 918-924.
- Sherif, M. (1966). *Group Conflict and Cooperation*. London, UK: Routledge.
- Skenderovic D. (2007). Immigration and the radical right in Switzerland: ideology, discourse and opportunities. *Patterns of Prejudice*, 41, 155-176.
- Stephan, W.G., & Stephan, C.W. (1985). Intergroup anxiety. *Journal of Social Issues*, 41, 157-176.
- Stephan, W. G., & Stephan, C.W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In: S. Oskamp (Ed.), *Claremont Symposium on Applied Social Psychology* (pp. 23-46). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stephan, W.G., & Stephan, C.W. (2001). *Improving Intergroup Relations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stephan, W.G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221-2237.
- Watts, M.W. (1996). Political xenophobia in the transition from socialism: Threat, racism, and ideology among East German youth. *Political Psychology*, 17, 97-126.
- Watts, M.W. (1997). *Xenophobia in United Germany: Generations, Modernization and Ideology*. New York: St. Martin's Press.
- Χρυσόχου, Ξ. (2011). Πολυπολιτισμική Πραγματικότητα: Οι Κοινωνιοψυχολογικοί Προσδιορισμοί της Πολιτισμικής Πολλαπλότητας. Αθήνα: Πεδίο.

An empirical investigation of xenophobia in the contemporary society of Greece: Socio-demographic and socio-psychological contributory factors

ANASTASIA ZISSI¹, SOTIRIS CHTOURIS²

GEORGE STALIDIS³, KOSTAS RONTOS⁴

ABSTRACT

In this article, we present research evidence of a national survey on xenophobia (N = 1.838) and host-immigrant relations carried out in the contemporary society of Greece facing a deep and severe economic crisis. The theoretical and research design of the study draws on the integrated threat theory (Stephan & Stephan, 2000) and the right-wing authoritarian theory (Altemeyer, 1981) that have been extensively used in the research area of social psychology of prejudice and inter-group discrimination. The Principal Correspondence Analysis shows that the overall negative attitude towards the immigrants and political xenophobia are related to socio-demographic characteristics such as low education level, low income and negative change someone's economic position. The overall negative attitude towards the immigrants and political xenophobia are also related to socio-psychological processes such as perceived threats and strong ideological beliefs of social conformity and conservatism. Our results support the existence of varieties of xenophobia.

Keywords: Xenophobia, Political xenophobia, Material threats, Symbolic threats, Ideological attitudes.

1. Address: Associate Professor of Social Psychology, Dpt. of Sociology, University of the Aegean. Tel.: +30 22510 36516. Fax: +30 22510 36524. E-mail: a.zissi@soc.aegean.gr.
2. Address: Professor of Sociology, Dpt. of Sociology, University of the Aegean. Tel.: +30 22510 36526. Fax: +30 22510 36524. E-mail: Htouris@aegean.gr.
3. Address: Lecturer of Informatics, Dpt. of Marketing, ATEI Thessaloniki. Tel.: +30 2310 791246. Fax: +30 2310 791563. E-mail: stalidgi@mkt.teithe.gr.
4. Address: Associate Prof. of Social Demography, Dpt. of Sociology, University of the Aegean. Tel.: +30 22510 36517. Fax: +30 22510 36524. E-mail: K.Rontos@soc.aegean.gr.